

नेपालको संविधानको धारा २९४ को व्यवस्था बमोजिम लोक सेवा आयोगको वार्षिक प्रतिवेदन २०७४ मंसिर ८ गते सम्माननीय राष्ट्रपति समक्ष प्रस्तुत गरिएको छ । वि.सं. २०१६ मा आयोगको पहिलो प्रतिवेदन प्रस्तुत भएको थियो । यो आयोगको अन्टाउन्ने प्रतिवेदन हो । आयोगका वर्तमान पदाधिकारीहरूको नियुक्तिपछिको यो तेस्रो प्रतिवेदन हो भने नेपालको संविधान जारी भएपछिको यो दोस्रो प्रतिवेदन हो । प्रतिवेदनमा समेटनुपर्ने विषयहरू संघीय कानून बमोजिम हुने प्रावधान नेपालको संविधानको धारा २९४ को उपधारा (२) मा रहेको भएपनि हालसम्म पनि लोक सेवा आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकारलाई व्यवस्थित गर्नेसम्बन्धी ऐन जारी नभएकोले विद्यमान लोक सेवा आयोग ऐन, २०६६ ले संकेत गरेका विषयहरू र यस अघिका प्रतिवेदनले समेटेका विषयवस्तुहरूलाई नै आधार मानेर यो प्रतिवेदन तयार गरिएको छ ।

यस प्रतिवेदनमा २०७३ श्रावणदेखि २०७४ आषाढ मसान्तसम्म आयोगले सम्पादन गरेका काम कारबाहीहरू उल्लेख गरिएको छ । यस क्रममा प्रशासनिक र वित्तीय स्थिति, परीक्षण प्रविधि, शैक्षिक योग्यता र पाठ्यक्रमसम्बन्धी भए-गरेका कामहरू, विज्ञापन र दरखास्तसम्बन्धी विवरण, परीक्षासम्बन्धी विवरण, अन्तर्वार्ता र सिफारिससम्बन्धी विवरण, समावेशी पदपूर्तिसम्बन्धी विश्लेषणात्मक तालिकाहरू, परामर्श र उजुरीसम्बन्धमा भएका निर्णयहरू, सुरक्षा निकाय तथा संगठित संस्थाको पदपूर्ति सम्बन्धमा आयोगबाट भएका कामहरू, सांगठनिक सुधार र नवप्रवर्तनीय कदमहरू, पहिलेको सुझावहरूको कार्यान्वयन स्थिति तथा ध्यानाकर्षण र सुझावलाई पृथक खण्डहरूमा समेटिएको छ । यस बाहेक आयोगको ऐतिहासिक विकासक्रम र यस क्रममा यस संस्थाले भोगेका राम्रा, नराम्रा घटनाक्रमहरू, वि.सं. २००७ सालदेखिका नेपालमा जारी संविधानहरूले आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकारमा गरेको व्यवस्थाको सम्बन्धमा छुट्टै परिच्छेदमा उल्लेख गरिएको छ । नेपालको सबभन्दा पुरानो संवैधानिक निकायको इतिहास विस्मृतिमा नजाओस् भन्ने उद्देश्यले प्रतिवेदनमा ऐतिहासिक विकासक्रमलाई लिपिवद्ध गरिएको छ ।

यस प्रतिवेदनलाई विगतका प्रतिवेदनहरू भन्दा भिन्न ढाँचामा प्रस्तुत गर्न खोजिएको छ । विवरणहरूलाई तथ्य र अंकमा जस्ताको तस्तै प्रस्तुत गर्नुभन्दा यी तथ्यहरूको आधारमा देखिएका प्रवृत्तिहरूलाई विश्लेषण सहित प्रस्तुत गरिएको छ । विगत दश वर्षको दरखास्तको प्रवृत्ति, जिल्ला अनुसार दरखास्त संख्या, जातीय आधारमा दरखास्तको वर्गीकरण, उमेर समूह अनुसार दरखास्तको विवरण, लैङ्गिक विवरण समेटिएका छन् । त्यस्तै, सिफारिसतर्फ जिल्लागत, जातीयगत, लैङ्गिक विवरण दिइएको छ । अझ महत्वपूर्ण पक्ष समावेशी पदपूर्तिर्तर्फको विश्लेषण छुट्टै परिच्छेदमा गरिएको छ । यी विश्लेषणात्मक विवरणहरू सरकारी सेवाका सम्बन्धमा र समग्र समावेशी सिद्धान्तसम्बन्धी नीति निर्माण गर्न निकै उपयोगी हुन सक्दछ भन्ने आयोगको धारणा छ ।

यस प्रतिवेदन अवधिमा आयोगले नियमित कामका अतिरिक्त कैयन सुधारात्मक र सिर्जनात्मक कार्यहरूको थालनी गरेको छ । आयोगको गौरवपूर्ण अतितलाई जोगाई राख्न, यस संस्थाप्रतिको जनताको विश्वास एवं आस्थालाई अझ कसिलो पार्न, बदलिँदो प्रविधि विश्वसँग हातेमालो गर्दै कार्यप्रक्रियालाई नवीन प्रविधिमैत्री बनाउन, परीक्षण प्रविधिमा सुधार ल्याई विविध गुणमापक विधिद्वारा आधुनिक चुनौती सामना गर्न सक्ने जनशक्तिलाई सरकारी सेवामा प्रवेश गराउन सुधारका केही कदमहरू लिइएका छन् । अप्राविधिकतर्फको राजपत्राङ्कित प्रथम र द्वितीय श्रेणीका पदहरूका लागि लिइएका प्रतिस्पर्धात्मक परीक्षाको उत्तरपुस्तिका दुईजना विज्ञा परीक्षकद्वारा परीक्षण गराउने काम शुरु गरिएको छ । यसबाट परीक्षा अझ स्वच्छ र भरपर्दो हुने विश्वास लिइएको छ । अप्राविधिकतर्फको सहसचिव तहको पाठ्यक्रम नयाँ स्वीकृत गरिएको छ । यसमा नैतिक मूल्य मान्यतासम्बन्धी एक पत्र नै राखिएको छ । लिखित परीक्षाबाट उत्तीर्ण हुनेलाई मामिला विश्लेषण र प्रस्तुतीकरण गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिएको छ । यस प्रतिवेदन अवधिमा गरिएको यी सुधारले योग्यता प्रणालीका फरक गुणहरूको परीक्षण हुन गई परम्परागत परीक्षण विधिमा निकै सुधार हुने आशा गरिएको छ । यसबाट क्रमशः आधुनिक परीक्षण प्रविधि मानिने एसेस्मेन्ट सेन्टर मेथोडोलोजी लागू गर्न आधार तयार हुँदै गएको छ । यसको अतिरिक्त नेपालको संविधानले थप गरिदिएको सुरक्षा निकाय र संगठित संस्थाहरूको लिखित परीक्षा लिने जिम्मेवारीलाई व्यवस्थित गर्न आयोगको वार्षिक कार्यतालिकामा यी संस्थाहरूको परीक्षाको कार्यतालिका समावेश गर्ने काम भएको छ । यसबाट विशेषतः संगठित संस्थाहरूको पदपूर्तिमा देखिने अनिश्चितताको अन्त्य भएको छ । संगठित संस्थाहरूको मानव स्रोत व्यवस्थापनमा एकरूपता ल्याउन संगठित संस्थाका कर्मचारीहरूको सेवा शर्तसम्बन्धी कानून, विभागीय कारवाही र बढुवामा अवलम्बन गर्नुपर्ने सामान्य सिद्धान्त लागू गरिएको छ ।

आर्थिक वर्ष २०७३/७४ को अवधिमा सम्पादन भएका कार्यहरूको सारका रूपमा केही मुख्य तथ्याङ्कहरू तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

- केन्द्रिय कार्यालय र मातहतका कार्यालयहरूमा गरी कूल ४०२ कर्मचारीहरू आयोगको कार्यसम्पादनमा संलग्न रहेका छन् ।
- कार्यसम्पादनका सिलसिलामा प्रतिवेदन अवधिमा कूल ६५ वटा बैठक बसी विभिन्न विषयहरूमा जम्मा ३८३ वटा निर्णयहरू लिइएको छ ।
- यस अवधिमा कूल १०,३६८ पदका लागि ३,०२८ वटा विज्ञापनहरू प्रकाशन गरिएको थियो, जस अन्तर्गत समावेशी प्रतियोगिता तर्फ कूल ३,४१० पदका लागि विज्ञापन भएका थिए ।
- आर्थिक वर्ष २०६४/६५ मा कूल दरखास्त संख्या १,७५,१२२ मात्र रहेकोमा यस आ.व. २०७३/०७४ मा आयोगमा कूल ८,४४,२९७ दरखास्तहरू प्राप्त भएका छन् । यसरी १० वर्षको अवधिमा दरखास्तको संख्या करीव ५ गुणाले वृद्धि भएको देखिन्छ । (सुरक्षा निकाय तथा संगठित संस्था तर्फ हुने विज्ञापनहरूमा संवन्धित निकायहरूले नै दरखास्त सङ्कलन गर्ने हुँदा सो संख्या यहाँ समावेश गरिएको छैन ।)
- सवैभन्दा बढी खरिदार पदमा १,५८,५५१ दरखास्त परेका छन् । यस्तै गरी बढी दरखास्त परेका पदहरूमा क्रमशः नायव सुब्बा, वनरक्षक, अ.हे.व., अ.न.मि. र शाखा अधिकृत रहेका छन् । विज्ञापित पदसंख्या र पर्न आएका दरखास्त संख्याका आधारमा प्रतिपद औसत दरखास्त सवैभन्दा धेरै रहेका पदहरू क्रमशः वनरक्षक (२८०), सहायक महिला विकास निरीक्षक (१७८), नायव सुब्बा (९५) र खरिदार (६७) रहेका छन् ।
- उम्मेदवारको स्थायी ठेगानाका आधारमा सबैभन्दा बढी दरखास्त पर्ने पाँच जिल्लामा सप्तरी, सिरहा, धनुषा, रौतहट र सर्लाही तथा सबैभन्दा न्यून दरखास्त पर्ने जिल्लाहरू क्रमशः मनाङ, मुस्ताङ, रसुवा, डोल्पा र तेह्रथुम रहेका छन् ।
- प्रतिवेदन अवधिमा प्राप्त दरखास्त मध्ये सवैभन्दा बढी संख्यामा २१-२५ वर्ष उमेर समूहका उम्मेदवार (३९%) रहेका छन् ।
- प्रतिवेदन अवधिमा परीक्षा सञ्चालनका लागि कूल ६,१७७ प्रश्नपत्र विज्ञद्वारा निर्माण गराइएको थियो ।
- एकीकृत परीक्षा प्रणाली अन्तरगत शाखा अधिकृत, नायव सुब्बा र खरिदार पदका लागि सञ्चालित प्रथम चरणका परीक्षाबाट दरखास्त दिने कूल उम्मेदवारको २६% उम्मेदवार मात्र दोस्रो चरणका परीक्षाका लागि छनौट भई उक्त ३ पदका लागि लिईएको दोस्रो चरणको लिखित परीक्षाबाट कूल दरखास्तको औसत १% उम्मेदवार मात्र अन्तर्वार्ताका लागि छनौट भए र सो मध्ये करीव आधा उम्मेदवार (१,७३७ जना) मात्र स्थायी नियुक्तिको लागि सिफारिस भए ।
- प्रकाशित विज्ञापन मध्ये ९० वटा विज्ञापनका कूल १३० पदमा कुनै पनि उम्मेदवार उत्तीर्ण हुन सकेनन् । त्यस्तै ६९७ पदका लागि भएका विभिन्न ४४ वटा विज्ञापनहरूमा माग भएभन्दा न्यून संख्यामा (२५२ जना) उम्मेदवार उत्तीर्ण भए ।
- प्रतिवेदन अवधिमा कूल नौ हजार पाँचसय पैसठ्ठी (९,५६५) जना उम्मेदवारहरू स्थायी नियुक्तिका लागि सिफारिस भए जसमा महिला ४,१३४ जना र पुरुष ५,४३१ जना रहेका छन् । सिफारिस हुने उम्मेदवारहरूको औसत उमेर २७ वर्ष रहेको छ ।
- स्थायी ठेगानाका आधारमा सबैभन्दा बढी उम्मेदवार सिफारिस हुने पाँच जिल्लामा क्रमशः सप्तरी, सर्लाही, धनुषा, रौतहट र सिरहा तथा सवैभन्दा कम उम्मेदवार सिफारिस हुने जिल्लामा क्रमशः मनाङ, मुस्ताङ, रसुवा, डोल्पा र ताप्लेजुङ रहेका छन् ।
- आ.व. २०७२/७३ का विज्ञापनबाट आ.व. २०७३/७४ को अवधिमा समावेशी प्रतियोगिता तर्फ कूल ४,०२६ जना (कूल सिफारिसको ४२%) उम्मेदवार सिफारिस भएका छन् ।
- गत ७ वर्षको अवधिमा कूल ३३,८१७ जना उम्मेदवार स्थायी नियुक्तिका लागि सिफारिस भएकोमा विभिन्न ६ समावेशी समूहका विज्ञापनमा जम्मा १३,६९५ जना उम्मेदवारहरू सिफारिस भएका छन् । समावेशी समूहका उम्मेदवारहरू खुलातर्फका विज्ञापनहरूबाट समेत उल्लेख्य संख्यामा सिफारिस भएका छन् ।
- कूल १०५ वटा संगठित संस्थाहरूमा लोक सेवा आयोगको प्रतिनिधित्व रहेको छ । सुरक्षा निकाय र संगठित संस्थाका गरी कूल १,८८० पदहरूको पदपूर्तिसम्बन्धी विज्ञापन प्रकाशन गर्ने सहमति प्रदान गरिएको छ भने प्रतिवेदन अवधिमा कूल २६६ वटा विज्ञापनका लिखित नतिजाहरू प्रकाशन गरिएको छ ।
- आर्थिक वर्ष २०७३/७४ मा आयोगको कार्यसम्पादनका लागि रु ६७ करोड ३७ लाख ९२ हजार बजेट खर्च भएको छ । सो अवधिमा आयोगबाट रु २१ करोड ४० लाख ३२ हजार राजस्व सङ्कलन भएको छ ।

लक्ष्मी विलास कोइराला
सहसचिव एवं प्रवक्ता
लोक सेवा आयोग